

Beschrijving en waardering van nautische objecten in Nederland

De vuurtoren van Marken

Het Paard van Marken

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), augustus 2024

De vuurbaak op een tekening uit 1741.

Cultuurhistorische waarden

- *Type object / nautische functie:*

Vuurtoren / verkenningssicht

- *Leeftijd van het object:*

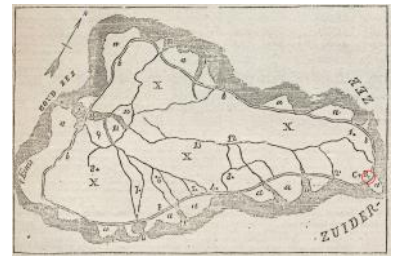
Gebouwd in 1839.

- *Historische betekenis van het object en zijn omgeving:*

Voordat Marken zijn eerste vuurtoren kreeg, werd er al een vuur op een stookplaat brandend gehouden voor de scheepvaart. Het eiland was een belangrijk herkenningspunt op de vaarroute naar Amsterdam. Aan het eind van de zeventiende eeuw ontstond er, als gevolg van de sterk toegenomen scheepvaart op de Zuiderzee, behoefte aan verbetering van de kustverlichting. Schippers die de Zuiderzee bevoeren, de Admiraliteit, de Oost-Indische en de West-Indische Compagnie en de loodslieden van een aantal Zuiderzeehavens richtten daarom een verzoek aan het College van Pilotage om vuurbaken op te richten op Marken, bij de Gelderse Hoek (De Ven) en op het IJdoorn (bij Durgerdam). Het college heeft dit met een positief advies voorgelegd aan de Staten van Holland en West-Friesland. Bij verordening van 26 november 1699 bepaalden de staten dat deze drie vuurbaken, volgens de bijgevoegde bestekken, tegelijkertijd zouden worden gebouwd. Het werden drie identieke, vierkante stenen torens. Als enige van de drie kreeg de toren op Marken een kolenvuur. Op de andere twee moest men zich behelpen met een lantaarn met olielamp. Een kolenvuur geeft meer licht dan een olielamp maar is veel duurder in het gebruik. Het College van Pilotage achtte de positie van Marken dermate belangrijk, dat de hogere kosten gerechtvaardigd waren. In 1809 kreeg Marken echter alsnog een lantaarn met olielamp. De VOC was in 1799 failliet gegaan, waardoor de scheepvaart op Amsterdam sterk verminderde. Het kolenvuur op Marken kon toen blijkbaar niet langer bekostigd worden.

Op 29 augustus 1838 vond te Amsterdam de openbare aanbesteding plaats voor het afbreken van de oude vuurbaak op Marken en het bouwen van een geheel nieuwe toren met bijhorende lichtwachterswoning. Het werk werd gegund aan de aannemer A. Koper uit Amsterdam.

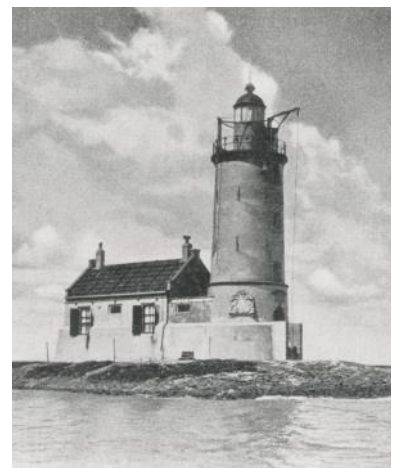
Op de oude houten paalfundering werd een nieuwe, ronde stenen vuurtoren gebouwd, naar het ontwerp van Jacob Valk, de inspecteur der maritieme gebouwen van het Loodswezen. Het bedrijf Maritz & Zoon leverde een lantaarn en een stilstaande Fresnel-optiek van de vierde grootte. Boven de ingang van de toren werd een gedenkplaat aangebracht, waarop te lezen is dat kapitein-luitenant-ter-zee jhr. Herman Adr. van Karnebeek, tijdelijk onderinspecteur van het Loodswezen te Amsterdam, de eerste steen heeft gelegd op 20 juni 1839 en dat het licht op 14 november van hetzelfde jaar voor het eerst is ontstoken. Er is dus snel werk geleverd bij de bouw.

Marken in 1770. De vuurbaak staat binnendijks.

Marken in 1853. De vuurbaak staat op buitendijks rietland.

De vuurtoren voor de verbouwing van 1918.

Architectuurhistorische waarden

- Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

Jacob Valk (1755-1846), geboren in Delfshaven, werd bij Koninklijk Besluit van 11 juni 1816 benoemd tot inspecteur der maritieme gebouwen bij het Loodswezen in Amsterdam. Daarvoor werkte hij als oppermagazijnmeester van scheepsbouw bij de Rijkswerf te Rotterdam. Onder leiding van Jacob Valk werd in 1817-1818 de kerktoeren van Westkapelle omgebouwd tot vuurtorens. Ook aan de ontwerpen van de stenen kustlichttoren op het Fort Kijkduin (Huisduinen, 1820-1821), de vuurtoren van Hellevoetsluis (1822) en de vuurtoren van Egmond aan Zee (1833-1834) is zijn naam verbonden. In 1833 was Valk ook verantwoordelijk voor de bouw van een lichtwachtersverblijf en een nieuwe lantaarn op de kerktoeren van Goedereede. De vuurtoren van Marken (1839) was het laatste ontwerp van Jacob Valk. Op 31 december 1842, op een leeftijd van 87 jaar, kreeg hij eervol ontslag.

- Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

De vuurtoren van Marken is een van de acht nog bestaande ronde bakstenen vuurtorens in ons land. Deze zijn alle gebouwd in de periode 1822-1863. De vuurtoren zelf is tijdens zijn bestaan nauwelijks veranderd, in tegenstelling tot de eraan vast gebouwde lichtwachterswoning (zie bij ensemblewaarden).

- Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

Het bedrijf Maritz & Zoon leverde in 1839 een lantaarn en een stilstaande Fresneloptiek van de vierde grootte. Om onderscheid te maken met andere vuurtorens is in 1890 het karakter van het licht veranderd van vast in onderbroken. De vaste optiek werd daartoe vervangen door een draailicht dat iedere 20 seconden gedurende 5 seconden verduisterd werd.

In 1901 kreeg de toren een nieuw lichthuis. Het lichttoestel, met klokwerktuig en kolom, werden gedemonteerd en tijdelijk opgeslagen om het na het gereedkomen van het nieuwe lichthuis weer terug te plaatsen. Het lichtkarakter bleef onveranderd.

In 1992 is dit lichthuis vervangen omdat het geheel was versleten en verroest. Er kwam een exacte kopie voor in de plaats. Het oude lichthuis uit 1901 staat nu bij de haven van Marken. Er is een licht in geplaatst maar het heeft geen nautische functie. De huidige optiek is een trommeloptiek van de vierde grootte (250 mm). Het is niet bekend wie de fabrikant is en wanneer dit is geplaatst. Het lichtkarakter is OcW8s: 6 seconden licht en 2 seconden duister.

De vuurtoren van Marken was in 2018 de eerste vuurtoren in Nederland die werd voorzien van ledverlichting. De halogeenlamp van 100 watt werd vervangen door een ledlamp van 6 watt.

- Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

De vuurtorens van Marken, De Ven en Durgerdam – de zogenoemde 'Suyderzeese Vuur Bakens' – kregen een vrijwel identieke gedenksteen, met daarop de wapens van de opdrachtverlenende steden die zitting hadden in het College van Pilotage, een tekst over de initiatiefnemers, en het jaar van oprichting (1700). De tekst op een marmeren plaat onder het schild van de gedenksteen verschilde per vuurbaak. Op de plaat van Marken stond destijds: "En wierde de Eerste Steen gelegd door Nicolaes Witsen Lambertszoon den derden Juni des zelvens jaar". Na afbraak van de oude vuurbaak kreeg de gedenksteen een plek aan de zijkant van de nieuwe toren. De marmeren plaat onder het schild is in 1967 wegens onherstelbare schade vervangen door de huidige blanco marmeren plaat.

In 1884 kreeg de vuurtoren een mistklok die aan de zuidoostkant van de toren werd bevestigd. Twee hamers zorgden voor het karakteristieke signaal van Marken: 35 slagen per minuut. De hamers werden aangedreven door een uurwerk in de toren, met een valgewicht dat om de anderhalf uur moest worden opgehesen. Op 1 december werd deze 'zelfwerkende' mistklok voor het eerst in werking gesteld. De mistbel en het uurwerk zijn er nog steeds.

In 1919 werd boven een van de ramen van het lichthuis een misthoorn geplaatst. De mistklok werd daarna alleen nog in noodgevallen gebruikt. Om de perslucht voor de misthoorn te kunnen produceren werd in 1918 een motorkamer gebouwd tussen de toren en de woning. De perslucht werd opgewekt door een Boeschmotor en vanaf de jaren 30 door een Bronsmotor, die al eerder dienst had gedaan in een gemaal op Schokland. Het mistsein werd in 2001 buiten gebruik gesteld. De Bronsmotor is er nog steeds. De huidige bewoner, Thijs Spijker, heeft hem in 2008 weer aan de praat gekregen en ergens een misthoorn vandaan gehaald. Lange tijd werd de elektriciteit voor de woning geleverd door een Lister-Petter diesel-aggregaat in de machinekamer. Ook

De in 2018 geplaatste ledlamp.

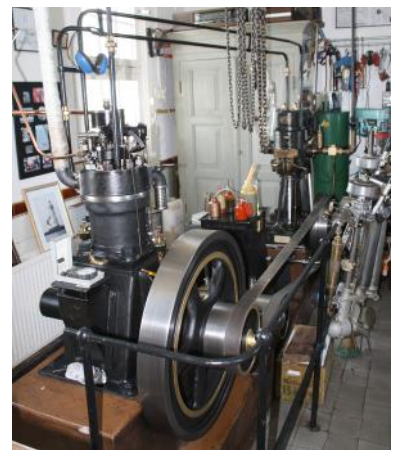
De gedenksteen van de vuurbaak uit 1700, bevestigd aan de buitenkant van de huidige vuurtoren.

Het uurwerk dat de mistklok laat luiden functioneert nog steeds.

De mistklok uit 1884.

De Bronsmotor voor de productie van perslucht.

deze motor is nog aanwezig. Tijdens Open Monumentendag is de vuurtoren toegankelijk voor publiek en dan draaien zowel de Bronsmotor als de Lister-Petter en loeit de misthoorn weer als voorheen.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

Tegelijk met de vuurtoren werd een lichtwachterswoning gebouwd. Het was een eenvoudige woning, met slechts twee vertrekken, ingebouwde bedsteden en kasten, en een zolder onder het schuine pannendak. De woning stond los van de toren en werd daarmee verbonden door een kleine gang. Deze verbindingsgang bood plaats aan een WC (secreet) en een regenwateront.

Op 31 december 1879 werd de lichtwachterswoning geheel verwoest door kruisend ijs. De lichtwachter en zijn gezin konden worden gered. In 1880 is een nieuwe woning gebouwd, sterk gelijkend op de eerste woning. Deze woning kreeg een vaste trap naar de zolder, die als slaapkamer was ingericht met een dubbele bedstede. Ook deze woning was met een kleine gang verbonden met de vuurtoren. Deze gang is later verbreed en als bijkeukentje in gebruik genomen.

In 1918 is tussen de toren en de lichtwachterswoning een motorkamer gebouwd: een blokvormig bouwwerk met een plat dak. Daarvoor moest de topgevel van de woning en de schoorsteen worden afgebroken en de kap van de woning met 3,75 meter worden ingekort.

In de jaren 1960-1961 vond opnieuw een verbouwing van de vuurtoren plaats. Voor een gezin met zes kinderen was de lichtwachterswoning te klein. Deze is daarom vergroot door het aanbrengen van een houten opbouw. Zowel de woning als de motorkamer kregen een flauw hellend pannendak, zodat het visueel meer een eenheid werd. Het ontwerp hiervan is van de toenmalige chef van de Bouwkundige Dienst van het Loodswezen, F. de Ruyter. Door deze verbouwing kreeg de vuurtoren zijn huidige karakteristieke vorm, die wel enigszins doet denken aan een paard. Vandaar de naam 'Het Paard van Marken'.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

De vuurtoren is een zeer markant object aan de oostkant van het eiland Marken, waar geen andere bebouwing voorkomt. De vuurtoren staat buitendijks en is via een stenen dam verbonden met het eiland.

De vuurtoren uit 1700 stond oorspronkelijk binnendijks maar is door dijkdoorbraken op buitendijkse gronden en uiteindelijk in open water komen te staan. De nieuwe vuurtoren is in 1839 op het buitendijks gelegen fundament van de oude toren gebouwd. Hij staat symbool voor de strijd die Marken tegen het zeewater heeft geleverd door de eeuwen heen.

De oude vuurbaak en later de nieuwe vuurtoren was via een houten loopbrug verbonden met het eiland. De stenen verbindingdam is in 1847 aangelegd.

Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

Rijksmonument sinds 1970, nr. 28274.

- *Eigenaar en beheerder:*

De Staat der Nederlanden is eigenaar en Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor groot onderhoud. De huidige bewoners, Thijs en Liliane Spijker, beheren de vuurtoren en woning.

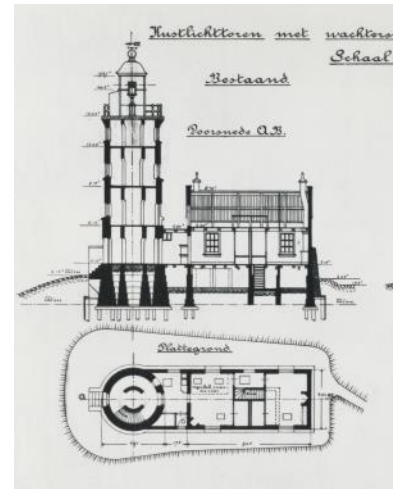
- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

De vuurtoren is nog actief en is van belang voor de recreatievaart en de zoetwatervisserij.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

De vuurtoren wordt particulier bewoond. Alleen tijdens Open Monumentendagen en speciale evenementen is de toren toegankelijk voor publiek. De vuurtoren van Marken is een populaire trouwlocatie. Beheerder Liliane Spijker is Buitengewoon Ambtenaar van de Burgerlijke Stand (BABS) of kortweg trouwambtenaar.

Het Paard is niet aangesloten op de gangbare netwerken voor gas en water. Water en dieselolie worden per schip aangeleverd. De geiser wordt gevoed vanuit propaangasflessen. Lange tijd werd elektriciteit geleverd door een generator. Pas in oktober 2016

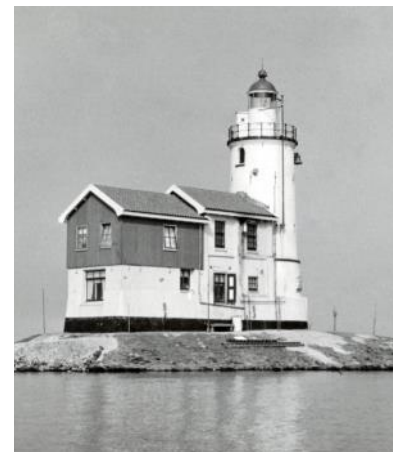
Gedeelte van een revisietekening uit 1918 met daarop de oude situatie, voor de verbouwing.

De vuurtoren begin jaren '20, met de in 1918 gerealiseerde motorkamer.

De vuurtoren in 1923. De verbindingdam naar het eiland is in 1847 aangelegd.

De vuurtoren in 1961, vlak na het gereedkomen van de verbouwing.

is de vuurtoren aangesloten op het provinciale elektriciteitsnet. Qua voorzieningen is het nog enigszins behelpen maar daar staat tegenover dat Thijs en Liliane op de 'mooiste plek van Nederland' wonen.

- *Onderhoudstoestand:*

In 2015 heeft Rijkswaterstaat groot onderhoud uitgevoerd. De werkzaamheden bestonden uit het vernieuwen van het pannendak, herstellen scheurvorming in de gevel van het vuurtorengedeelte en schilderen van alle gevels, kozijnen en deuren. Ook aan de omgang van het lichthuis zijn diverse herstel- en schilderwerkzaamheden uitgevoerd. Omdat het om een rijksmonument gaat, is er nauw samengewerkt met de afdeling Monumentenzorg van de gemeente Waterland, waaronder Marken valt.

In 2021-2022 heeft de vuurtoren opnieuw een onderhoudsbeurt gehad. De werkzaamheden ondervonden vertraging waardoor de toren bijna een jaar in de steigers heeft gestaan. Hij zit nu weer fris in de verf.

- *Binding met de lokale bevolking:*

Trijntje Visser, dochter van de laatste vuurtorenwachter: "De Vuurtoren is voor de Markers niet meer weg te denken. Een echte *eye catcher*. Men loopt of fietst altijd een rondje en stopt dan even bij de vuurtoren. Je komt er tot rust! Het kabbelende water bij de rots in de branding geeft je een overweldigend gevoel. Ook de voorbij zeilende bootjes en schepen zijn daarbij een lust voor het oog. In de zomer is het ook heerlijk om daar te vertoeven. De bevolking kan daar lekker zwemmen en zonnen. Zelf ga ik ook altijd even op een bankje zitten: met of zonder boek en lekker naar de vuurtoren en over het water uitstaren. Vroeger hengelde ik vaak en dat gaf op die plek ook rust. De vuurtoren zit voor altijd in mijn hart en staat voor altijd op mijn netvlies."

- *Bedreigingen:*

Geen.

